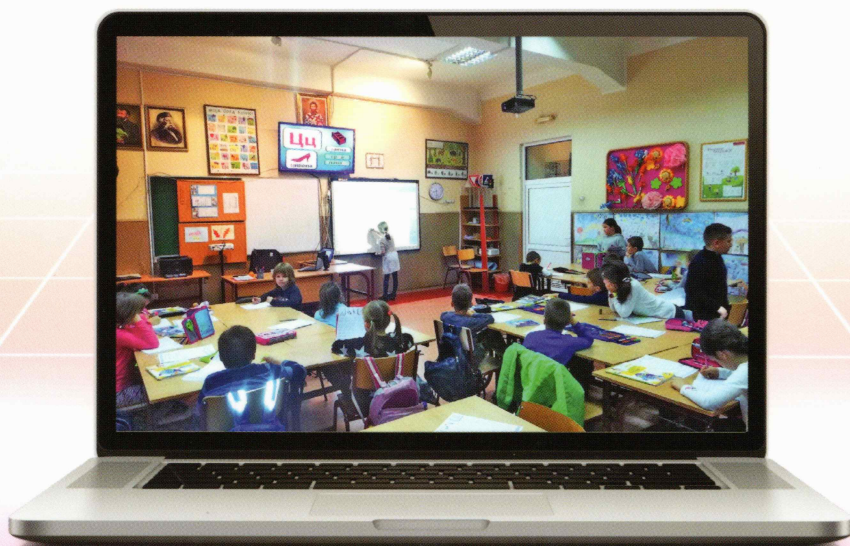

ИНСТИТУТ
ЗА ПЕДАГОШКА
ИСТРАЖИВАЊА

НАСТАВА И УЧЕЊЕ У ПРОЦЕСИМА МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ

Емилија ЛАЗАРЕВИЋ • Душица МАЛИНИЋ
Николета ГУТВАЈН • Нада ШЕВА

Уреднице

БЕОГРАД, 2019.

Библиотека
„ПЕДАГОШКА ТЕОРИЈА И ПРАКСА“

51

НАСТАВА И УЧЕЊЕ
У ПРОЦЕСИМА МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ

Издавач

Институт за педагошка истраживања

За издавача

Николета Гутвајн

Уреднице

Емилија Лазаревић, Душица Малинић,
Николета Гутвајн и Нада Шева

Лектор

Јелена Стевановић

Технички уредник

Јелена Станишић

Дизајн корица

Бранко Цветић

Програмски прелом и штампа

Кућа штампе плус
www.stampanje.com

ISBN 978-86-7447-150-0

Тираж

300

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

**НАСТАВА И УЧЕЊЕ
У ПРОЦЕСИМА
МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ**

Уреднице

Емилија Лазаревић, Душица Малинић,
Николета Гутвајн и Нада Шева

БЕОГРАД
2019.

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Рецензенти

Проф. др Шефика Алибабић

Проф. др Оливера Гајић

Проф. др Александар Стојановић

Напомена. Радови у књизи представљају резултат рада на пројекту *Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије* (бр. 47008) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2011–2019).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

371.26/.27(082)

37.015.3:159.953.5(082)

37.014.5(497.11)(082)

316.614(082)

НАСТАВА и учење у процесима модернизације Србије : уреднице Емилија Лазаревић ... [и др.]. - Београд : Институт за педагошка истраживања, 2019 ([Београд] : Кућа штампе плус). - 312 стр. : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Педагошка теорија и пракса ; 51)

"Радови у књизи представљају резултат рада на пројекту "Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије"..."--> прелим. стр.
- Тираж 300. - Стр. 9-16: Предговор / Уреднице. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Регистар.

ISBN 978-86-7447-150-0

1. Лазаревић, Емилија, 1966- [уредник] [аутор додатног текста]
а) Настава -- Квалитет -- Зборници б) Ученици -- Успех -- Зборници в)
Социјална интеракција -- Зборници г) Учење учења -- Зборници д)
Србија -- Образовна политика -- Зборници

COBISS.SR-ID 282228748

ПОРОДИЦА И МИГРАЦИОНЕ АСПИРАЦИЈЕ У ПРЕДСТАВАМА О БУДУЋНОСТИ МЛАДИХ СРБИЈЕ: ПСИХОСОЦИЈАЛНИ ПРИСТУП

Нада Половина¹

Институт за педагошка истраживања, Београд

Тема о одласку младих из земље већ дуго постоји у јавном простору у Србији као проблем и као изазов за креаторе јавних политика. Последњих деценија она добија све више простора и у научним истраживањима која се, пре свега, темеље на социолошком и демографском приступу сагледавању теме. У настојањима да се разумеју и објасне многоструки аспекти ове сложене теме и продубе постојећа сазнања о односу миграционих тежњи и миграционих понашања у новије време све више добија на значају психосоцијални приступ (Carling, 2014; Groenewold, Bruijn & Bilsborrow, 2012) који у нашој средини није довољно заступљен.

У средишту психосоцијалног приступа је сагледавање ставова, личних уверења, тежњи/намера, црта личности и оријентација према будућности као фактора који утичу на процес доношења (е)миграционих одлука и реализацију миграционих понашања. Сегмент психосоцијалног приступа који се односи на разматрање представа и промишљање о личној будућности и важним циљевима које особа жели да оствари посебно је значајан када разматрамо миграционе оријентације адолесцената, јер је адолесценција период развоја у коме питања о будућности имају изузетан значај како за саме адолесценте, тако и за њихове родитеље (Massey, Gebhardt & Garnefski, 2008; Nurmi, 1991; Trommsdorff, 1983). И једни и други кроз конструисање субјективних представа/слика о адолесцентовој будућности скицирају мотивацијски значајан оквир жељеног и/или очекиваног развоја на путу прелаза младе особе у одраслу доб. Налази бројних истраживања показују да су у представама о будућности код младих најприсутнији садржаји који се тичу жеља, циљева и планова везаних за образовање, запослење/развој каријере и формирање породице (Arnett, 2006; Lens, Paixao, Herrera & Grobler, 2012; Nuttin & Lens, 1985; Seginer, 2009), али да је у ери глобализације

¹ E-mail npolovina@ipi.ac.rs

све заступљенија и тема о будућем месту живљења у смислу одласка у иностранство или останка у својој земљи. Бројне студије показују да је управо код младих тежња и спремност да трајно напусте земљу у којој живе најизраженија (Skrbis, Woodward & Bean, 2014; White, 2016), посебно када је реч о младима који живе у економски нестабилним и неразвијеним земљама (Agadjanian, Nedoluzhko & Kumskov 2008; Esipova, Ray & Srinivasan, 2011; Kureková, 2013), што потврђују и студије о младима у Србији које указују да су тежња за бољим животним стандардом и лакшим доношењем до посла најчешће помињани разлози могућег одласка из земље (детаљније у Salzano, 2013; Stanković, 2014; Tomanović i Stanojević 2015).

Мада је и за саме родитеље значајно питање да ли ће њихова деца у будућности живети ван граница своје земље, малобројна су истраживања у којима је разматрана и перспектива родитеља. Наше бављење темом тежи да попуни ту празнину кроз проучавање уверења младих и њихових родитеља о будућности, а у оквиру тога и уверења о могућем одласку младих из земље. У овом раду представимо истраживачке резултате који одражавају виђења младих и њихових родитеља о потенцијалном емигрирању младих, а усаглашености миграционих оријентација младих и њихових родитеља посветићемо највише простора.

■ Теоријски оквир и релевантна истраживања

У широком мултидисциплинарном пољу истраживања миграција произведен је опсежан корпус знања о макро и микро системским факторима и на њима генерисаним мотивима значајним за развој миграционих аспирација и понашања младих. Као значајни макросистемски чиниоци издвојени су могућност запослења, ниво стандарда живота, квалитет институционалне подршке свакодневном животном функционисању (De Haas, 2010; Kureková, 2013; Salzano, 2013). На микросистемском нивоу посматрано, поред индивидуалних карактеристика младих (пол, образовање, ниво генерализоване самоефикасности, спремност да се ризикује), истраживачки је потврђен утицај у оквиру примарних социјалних мрежа, при чему у развојном периоду адолесценције утицај родитеља заузима посебно место с обзиром постојање материјалне зависности адолесцената од родитеља (Braun & Arsene, 2009; De Haas, 2010; De Jong, 2000; Hoppe & Fujishiro, 2015; Kley, 2011).

Улога породице/родитеља у развијању миграционих аспирација младих најчешће се разматра у оквиру концептуализација о социјалном

капиталу који укључује и социјалне мреже као нематеријални ресурс у породицама и заједницама који може бити извор помоћи и подршка младима који желе да емигрирају (De Haas, 2010; Kandel & Kao, 2000; Palloni, Massey, Ceballos, Espinosa & Spittel, 2001). Микросистемски/психосоцијални приступ питање утицаја породице на развој миграционих аспирација и понашања разматра у комплементарној равни неглашавајући непосредне аспекте социјализацијске улоге родитеља као преносилаца културних вредности и норми, па и норми о значењу (е)миграције (Boyd, 1989). Управо је породица простор у коме се, кроз интеракцију између генерација и индивидуа, током различитих фаза животних циклуса породице и њених појединачних чланова, генеришу жеље, надања, циљеви и планови за будућност, укључујући жеље и планове о живљењу у другој земљи (Bjarnason & Thorlindsson, 2006; Kley, 2011; Trommsdorff, 1983; Seginer Vermulst & Shoyer, 2004). Ботерелијева (Botterill, 2014) заступа становиште да је мобилност појединаца релацијски процес, а када је реч о младима, улогу родитеља у том процесу концептуализује као идеолошку (постављањем одређених нормативних стандарда родитељи утичу на интересовања, вредности и циљеве деце), афективну (снага емоционалне повезаности и проблеми/подршка у процесу одвајања одвајању) и практичну (материјална подршка реализацији емиграционих аспирација).

- Утицај родитеља на оријентацију младих ка будућности и на миграционе аспирације

Континуитет међугенерациских спона родитеља и њихове деце одржава се кроз целокупан животни ток (Norpe & Fujishiro, 2015), а интимна испреплетеност живота родитеља и деце чини да „карактеристике живота родитеља постављају сцену за искуства њихове деце“ у вези са различитим животним доменима (Macmillan & Corpher, 2005: 862). Као чиниоци који значајно утичу на размишљања и ставове адолесцената према будућности наводе се: однос родитеља и адолесцента; утицај родитељских веровања, подршке и охрабривања; породични разговори; ниво интересовања родитеља за различите развојне теме; модел родитељског понашања у односу на животне изазове (Hitlin, 2006; Trommsdorff, 1983). Пре више од четврт века Тромсдорф је покренуо разматрања на тему да ли однос адолесцент–родитељ утиче на сличност адолесцентових и родитељских виђења адолесцентове будућности. У трагању за одговорима понуђене су концептуализације које тежиште разматрања стављају на вертикални аспект међугенерациског

преноса утицаја (дететови ставови, веровања и понашања се посматрају као исходи родитељских васпитних пракси) или пак на хоризонтални аспект преношења утицаја који се исказује кроз подударност вредности и веровања родитеља и деце (конгруенцијски приступ) и разматра зависно од фазе развоја детета (Barni *et al.*, 2013). Приступ заснован на анализи подударности адолесцентових и родитељских визија адолесцентове будућности наглашава мотивацијску компоненту у замишљањима будућности (вредности, очекивања) што је у складу са нашим приступом разматрању повезаноти миграционих аспирација адолесцената и њихових родитеља у контексту замишљања адилесцентове будућности (Malmberg, Herman & Lithen, 2005).

Концептуализације о сличности адолесцентових и родитељских виђења адолесцентове будућности емпиријски су најчешће провераване у домену рада и каријере, брака и породице (Seginer *et al.*, 2004; Shoyer, 2006). Сумирајући резултате оваквих студија, Сегинерова (Seginer, 2009) је закључила да постоји сличност између адолесцената и родитеља у вези са појединим аспектима представа о адолесцентовој будућности, али да се у целини гледано адолесценти не ослањају много на родитељска виђења сопствене (adolесцентове) будућности. Када је реч о миграционим тежњама у представама адолесцената и родитеља о адолесцентовој будућности, у истраживању групе аутора (Behnke, Piercy & Diversi 2004) утврђено је да Латино родитељи миграционе тежње преносе на своје младе/децу у склопу образовно-радних аспирација. У малобројним истраживањима која се бави питањем родитељских жеља и тежњи да њихово дете у будућности живи у иностранству (Findlay, Li, Jowett & Skeldon, 1996; Taylor & Krahn, 2013) родитељске аспирације повезују се са: економским разлозима (родитељи желе да њихово дете у будућности има боље економске могућности од оних које пружа средина у којој живи); образовањем (амбиције и аспирације родитеља везане за дететово будуће образовање); безбедносним разлозима (стратегија заштите од опажених и/или антиципираних социјалних неизвесности и криза); социјалним разлозима (незадовољство родитеља условима и ограничењима друштвене средине у којој живе).

■ Снага породичних и пријатељских веза задржава младе у Србији

У истраживању реализованом 2011 године² бавили смо се темом „одлива мозгова”, тачније дилемама високо образованих чланова академске заједнице који се односе на одлазак или останак у Србији у контексту њиховог каријерног развоја (Polovina, 2011). Општи циљ истраживања био је да се актуализује тема одласка образованих младих из земље и повећа интересовања код доносилаца одлука и истраживача у нашој научној заједници за проблеме младих који су у основи разматраног феномена (детаљније у: Polovina i Pavlov, 2011: 7–10 i 261–273). Конкретно, кроз фокус групе и индивидуалне интервјуе бавили смо се перцепцијама и личним искуствима 27 испитаника (са завршеним мастер и докторским студијама) од којих се 18 по сопственој одлуци усавршавало у Србији а 9 у иностранству (са тежњом да тамо трајно остану). Отворене су бројне важне социопсихолошке теме, тј. Значајна социопсихолошка питања (на пример: мотиви за одлазак или останак, важност хијерархије личних вредности...), а сходно теми овог рада важно је указати на то да су обе групе испитаника истакле снагу породичних и пријатељских веза као фактора који опредељује останак у Србији (приоритетна вредност за оне који су остали), односно промишљања о повратку код оних који су већ отишли из земље (професионални разлози су приоритетни за останак; одвојеност од породице и пријатеља је одбијајући фактор).

■ Родитељи компензаторно „инвестирају” у идеју дететовог одласка из Србије

Припрема нових генерација за живот у свету са којим ће се деца сусрести кад одрасту за родитеље је тема и задатак од изузетног значаја, посебно актуелна у периоду адолесцентног узраста детета. Предмет нашег истраживања реализованог 2012. године (Polovina i Vesković, 2012) односио се на то како назначени универзални задатак праксе родитељства виде родитељи који би требало да га (задатак) реализују у сложеним социоисторијским и економским условима живљења у Србији. Конкретно, бавили смо се нормативним виђењима родитеља из Србије о могућим обележјима животне путање, карактеристикама и личним особинама које њихова

² Истраживање је реализовано у сарадњи са Групом 484 – Центром за миграције и интеркултурну сарадњу што је резултирало и објављивањем тематског зборника радова који је посвећен сагледавању сложеног феномена „одлива мозгова” у контексту развијених особености и животних услова младих на простору Западног Балкана (Polovina i Pavlov, 2011)

деца треба да развију у функцији повољног животног функционисања у антиципираној будућности. У настојању да идентификујемо какве приступе у припреми своје деце за будућност имају родитељи у Србији, на узорку који је чинило 36 родитеља ученика осмог разреда једне основне школе (четрнаест до шеснаест година), тематском анализом одговора на питања отвореног типа издвојили смо три начина на која родитељи конструишу очекивану и жељењу линију животног развоја своја деце у будућности. То су: (а) традиционални образац преузимања улога одраслих (завршен факултет, посао у струци, породица); (б) афирмација личних потенцијала и право на избор начина живота (укључује одлазак из земље); (ц) развијање личних снага (знања, вредности) у функцији прилагођавања променама и изазовима (не искључује одлазак из земље). Два потоња обрасца, први експлицитно а други имплицитно, укључују идеју дететовог одласка из Србије као идеју која одражава, с једне стране негативна виђења родитеља у погледу доприноса школе и ширег друштва бољој будућности њихове деце, а са друге стране настојања родитеља да сопственим „компензаторним” деловањем (улагања у ваншколске активности, као што су учење страних језика, рад на рачунару) сачувају наду да ће њихова деца у будућности имати добар живот.

■ Адолесценти и родитељи на сличан начин елаборишу тему могућег одласку адолесцента из Србије

У истраживању реализованом 2013. године (Polovina, Ćirović i Jošić, 2013) бавили смо се питањем како адолесценти и њихови родитељи елаборишу тему потенцијалне миграције адолесцента. Тему смо сагледали кроз анализу описа 206 парова адолесцент-родитељ (узраст адолесцената 16–17 година) о томе како замишљају да ће изгледати живот адолесцента за десет година. У средишту ове тематске анализе била је заступљеност садржаја о будућем месту адолесцентовог живљења. Анализа је показала да се из описа адолесцената и родитеља могу екстраховати четири различите теме/ категорије које одговарају различитим типовима миграционих оријентација: 1) оријентација ка миграцији у иностранство (експлицитно се помиње одлазак у иностранство као једино одређење адолесцентовог места живљења у будућности); 2) неодлучност у погледу будуће миграције/условљени одлазак или останак (експлицитно се помиње и одлазак у иностранство и останак у Србији као могућност која зависи од услова); 3) оријентација ка останку у Србији (експлицитно се као једино одређење места живљења

у будућности наводи Србија); 4) одсуство миграционе оријентације (не помиње се географска локација за коју се везују планове за будућност).

У целини гледано, утврђена је статистички значајна веза између односа према миграцији и припадности групи родитељ и групи дете ($\chi^2 = 21.844, p=.000$). Другим речима, адолесценти се више него њихови родитељи баве питањем будућег места живљења. Није утврђена статистички значајна повезаност између миграционих оријентација родитеља и њиховог пола, нивоа оствареног образовања и статуса запослености. Такође, није утврђена статистички значајна веза између миграционих оријентација адолесцената и њиховог пола и типа школе коју похађају (гимназија, средња стручна, струковна школа). Када је реч о разлозима могућег одласка у иностранство (и код јасно оријентисаних на одлазак и код неодлучних), у описима адолесцената и родитеља утврђене су сличности. У том смислу, и код једних и код других идентификовано је пет тематских образаца: (а) одлазак/могући одлазак без исказаног циља; (б) одлазак као прилика да се живи нормалан, квалитетним животом; (в) одлазак ако се ситуација у Србији не поправи; (г) одлазак због бољих могућности за професионално напредовање; (д) одлазак да би се “остварили снови”.

■ У трећини породица миграционе тежње адолесцената и родитеља су истоветне

Материјал прикупљен поменутом дијадичком типу истраживања реализованом 2013. године пружио је могућност сагледавања питања да ли адолесценти своје (е)миграционе аспирације развијају на основу сопствених виђења и интересовања или у вези са тежњама и веровањима својих родитеља. Тему смо сагледали кроз оквир конгруенцијског приступа усредсређујући се на тематску анализу усаглашености, односно подударности миграторних аспирација пара родитељ–adolесцент.

Овај део анализе обухватио је описе које су дала 162 пара родитељ–adolесцент (искључени су сви родитељ–дете парови у којима дете или родитељ нису дали описе визија будућности, или су давали кратке и неодређене коментаре). У нешто више од трећине ових породица (37,04%) родитељ и дете имају истоветне миграционе оријентације (Табела 1). Подаци у Табели 1 показују да је проценат усаглашених породица знатно мањи у оквиру категорија које се односе на недвосмислено и условљено виђење које се односи на то да је будућност адолесцента у одласку/пресељењу у иностранство.

Табела 1. Заступљеност породица у којима родитељ и дете имају усаглашене миграционе оријентације

Усаглашеност	Миграционе оријентације	f	%
Усаглашене породице	Одсуство миграционе оријентације	24	14,81
	Оријентација ка останку у Србији	19	11,74
	Оријентација ка одласку из Србије	10	6,17
	Неодлучност у вези са одласком из Србије	7	4,30
	Укупно усаглашених породица	60	37,04
Неусаглашене породице	Укупно неусаглашених породица	102	62,96
Укупно		162	100

За сагледавање теме о потенцијалном утицају родитеља на развој емиграционих аспирација младих, представљене податке може употпунити анализа описа оних парова родитељ-дете у којима не постоји потпуна подударност у типу миграционе оријентације, али постоји сличност у смислу да један од чланова дијаде исказује недвосмислену а други условљену тежњу да адолесцент у будућности живи у иностранству. Таквих је 10 породица (6,17%), што, начелно, повећава број усаглашених породица на 27 (16,66%).

Са психолошко-развојног становишта адолесцента (потребе за развојем аутономије и истраживањем себе и света) и развојне позиције родитеља (подршка осамостаљивању) предочени налази су очекивани. Они показују, слично запажањима Сегинерове (Seginer, 2009), да по питању (е) миграционих аспирација везаних за адолесцентову будућност постоји одређена сличност између адолесцената и родитеља, али да је још више разлика.

■ Сагласност адолесцента и родитеља у вези са потенцијалном емиграцијом

Следећи корак у анализи односио се на поступак квалитативне тематске анализе наратива оних парова адолесцент-родитељ који су садржали идеју емиграције, било да је она исказана недвосмислено или условно. У оквиру сваке од ове две миграторне оријентације анализирали смо садржаје наратива кроз два аспекта: сагласност у типу оријентације; сагласност у погледу разлога којим се образлаже оријентација.

Адолесцент ће у будућности живети у иностранству. Сагласност у недвосмисленом виђењу адолесцентове будућности у иностранству идентификовали смо у десет породица које актуелно живе у мањим градовима Србије. У домену мотивације највише сагласности утврђено је у вези са најчешће помињаним мотивима „одлазак ради развоја каријере” и „живот у уређеној и развијеној држави”. Заједнички тематски оквир екстрахован из наратива ове групе парова родитељ–дете тиче се проблема однос развојних потреба/циљева младих (запослење, бољи живот, каријерно напредовање) и (не)постојећих срединских услова, а елаборисан је на три начина/модалитета који се разликују према сличности разлога којима се образлажу исказана виђења адолесцентове будућности у иностранству.

У оквиру *првог модалитета*, идентификованог у две породице, проблем развојне потребе младих – средински услови елабориран је кроз тему тежње да се остваре високе каријерне аспирације адолесцента за чију реализацију живот у иностранству претставља оптимални контекст. Тема има централно место у наративима мајке и сина (Пример 1а, 1б), а за пример је карактеристично то да визија родитеља одражава разумевање перспективе самог детета, праћење његових жеља и аспирација и подршку њиховој реализацији у будућности.

1а: Његова визија живота је: авршити школу, факултет, бити успешан фудбалер, живети у иностранству (Барселона). Важне особе у његовом окружењу тада ће бити познати светски фудбалери, имаће породицу и бити успешан у ономе што воли. Надам се да ће у томе успети и има велику подршку од нас у својим жељама. (51 год., Чачак)

1б: Замишљам га онако како се надам да ће бити. Надам се, пре свега да ћу завршити школу, факултет па се онда као образован човек упутити у свет спорта. Желео бих да живим у иностранству и играм фудбал. Када бих могао да бирам изабрао бих дефинитивно Барселону. Надам се да ћу имати породицу и да ће ме моји родитељи подржавати у свему. (17 год., Гимназија Чачак)

Поред експлициране подршке, пример наговештава и квалитет релације родитељ–adolесцент у смислу блискости, поверења и релационе двосмерности, али и породичне разговоре о темама које су важне за будућност адолесцента.

Слично претходном примеру, отац и син емиграционе тежње образлажу могућношћу остваривања високих општих и каријерних аспирација (Пример 2а и 2б) у срединама које су економски развијене и уређене.

- 2а: Волео бих да свом детету обезбедим што боље и квалитетније место за живот (нпр. у некој држави Западне Европе) и волео бих да учествује у што више важних дешавања (важних за његов пословни успех). Замишљам своје дете као успешног бизнисмена. (47 год., отац, Краљево)
- 2б: Замишљам да живим у некој земљи Западне Европе (савременој и модерној земљи). Волео би да радим као бизнисмен или економиста у некој фирми. Важне особе ће за мене увек остати моја мајка и мој отац као и моја деца и брачни друг. (17 год., син, средња стручна школа, Краљево)

Међутим, у односу на претходни пример, у овом примеру родитељ своју улогу исказује као активно залагање да детету обезбеди одлазак. Пример наговештава образац који укључује више једносмерни утицај родитеља и дететово преузимања родитељских виђења и аспирација.

Други модалитет елаборисања проблема развојне потребе младих – средински услови идентификовали смо у пет породица у којима се тежња да адолесцент у будућности живи у иностранству заснива на незадовољству родитеља и адолесцената условима и ограничењима друштвене средине у којој живе (*не пружа сигурност и перспективу, нема будућности образованим људима, прави квалитети пропадају и остају незапажени*) и настојањем да се сачува нада да ће адолесцент добро живети у будућности уколико оде да живи у боље уређеном и развијенијем друштву. За ову групу наратива карактеристична је да се миграторна оријентација исказује уопштеним формулацијама (*негде у иностранству, у неком друштву са уређеним системом вредности, изван Србије*).

Тежња за животом у уређеном друштву које младима омогућава да остваре замисли о бољем животу од онога који се антиципира у Србији, прожима наративе оца и ћерке (пример 3а и 3б).

- 3а. Како сада тренутно ствари стоје, тешко је замислити па ме као родитеља обузима страх када је у питању будућност наше деце. Боље би било да живе негде у неком уређеном друштву, у иностранству, надам се да ће одабрати прави факултет и занимање у њиховој будућности. Што се тиче особе која ће њима бити важна надам се да ће имати памети да направе прави избор и одаберу особу која је слична њиховом васпитању пре свега, па онда све остало. Шта ће се дешавати у њиховој будућности то не бих могао рећи али у сваком случају надам се нечем бољем него што је сада. (42 год., отац, Чачак)

3б. Живећу по могућности у иностранству, радићу посао који ми одговара. Испунићу своје жеље и снове. Поред родитеља важна ће бити особа коју волим, трудићу се да испуним све своје жеље и циљеве, како своје тако и мени блиских људи. (17 год., ћерка, Гимназија, Чачак).

У овом примеру аспект могућег утицаја оца исказан је кроз забринутост и наду.

Сличан образац односа може се идентификовати и у следећем примеру (4а и 4б) с тим што постоји сагласност родитеља и адолесцента у вези са миграторним оријентацијама, али разлог за исказану оријентацију пружа само родитељ у смислу ограничавајућих и осујећујућих услова у Србији.

4а: Као родитељ замишљам срећне одрасле особе са својим породицама, али само не овде у Србији овој и оваковој каква јесте већ негде другде где ће се надам се боље снаћи а овде је то неизводљиво. (47 год., отац, Краљево)

4б: Мој живот замишљам у некој другој држави, само не у Србији. Са породицом срећан живот и обезбеђен посао. (17 год., син, средња стручна школа Краљево)

Сличност наратива родитеља и адолесцента која се очитује кроз садржаје и језичке формулације указује на комуникацијске размене, а аспект утицаја родитеља/оца исказан је као врста протеста и немоћи у односу на контекстуалне прилике што син начелно/необразложено усваја.

Трећи модалитет елаборисања проблема развојне потребе младих – средински услови идентификовали смо у три породице, у чијим наративима одлазак у иностранство фигурира као важам циљ исказан оскудно и без суштинског удубљивања (попут клишеа). У наративима родитеља (не наводи године и пол) и ћерке (пример 5а и 5б) дати су садржаји који се односе на очекиване животне задатаке везане за период преласка у одраслу доб и садржаји којима се будући живот у иностранству исказује као необразложена констатација.

5а: Завршиће факултет, наћи ће посао у својој струци. Живеће у иностранству са својом породицом.

5б: Завршићу неки много добар факултет, цењен. Радићу посао који волим, у својој струци. Живећу у иностранству са својом породицом. (ћерка, 17 год., средња стручна школа, Краљево)

Сличност у формулацијама циљева у два наратива може се посматрати као одраз повезаности и могућег утицаја, или пак обостраног усвајања очекиваног оквира типичних развојних циљева с једне стране

и усвајања у друштву распрострањеног виђења да је решење за младе у одласку из земље. У примеру који следи (6а, 6б) наративи оца и ћерке су кратки, садржајно готово идентични а фокус је на образовању и одласку у иностранство.

6а: Завршен факултет, одлазак у иностранство. (44 год., отац, Шид)

6б: Волела бих да завршим факултет и одем из ове државе. (17 год., ћерка, Гимназија, Шид)

Као и у претходном примеру готово истоветни оскудни садржаји имплицирају могући утицај који се односи на обостарно усвајање стереотипа везаног за будућност младих у Србији.

У целини гледано, предочена тематска анализа, у оквиру недвосмислене тежње адолесцента и родитеља да адолесцент у будућности живи у иностранству, даје основа да хипотезирамо потенцијалне утицаје родитеља кроз две димензије. Прва је једносмерност – двосмерност односа/ утицаја у дијади родитељ-дете (од обрасца по типу родитељска визија „води” а дететова визија „следи”, до обрасца односа који укључује размене виђења, брига и надања). Друга димензија је проактивно–реактивно исказивање родитељске подршке (у сусрет бољим могућностима и изазовима наспрам настојања да се дистанцира од средине која је непредусретљива према потребама живота младих).

Адолесцент ће у будућности живети или у иностранству или у Србији. Сагласност у категорији миграторне оријентације „неодлучност у погледу будућних миграција” утврђена је у наративима седам парова родитељ-дете, при чему разлоге за могући одлазак адолесцента из земље у неким паровима наратива више исказују родитељи а у неким деца/адолесценти. Централна тема ове групе наратива јесте да је будуће место боравка у функцији обезбеђивање „доброг посла”, а то је посао који пружа егзистенцијалну сигурност и рад у струци за коју се млада особа школовала.

У примеру који следи (7а, 7б) мајка своје виђење ћеркине будућности исказује оскудно, док ћерка пружа разрађенију слику наглашавајући жељу да живи у развијеној и уређеној држави у иностранству, односно жељу за животом у већој средини што се може остварити и локалном миграцијом.

7а: У Србији или некој европској држави. Радиће посао за који се буде школовала. (48 год., мајка, Чачак)

7б: Себе замишљам како живим у иностранству (Немачка, САД) или у Београду. Свакако далеко од овог места у коме тренутно живим. Бавићу се неким послом у својој струци (пошто ћу до тада, надам се,

завршити факултет). Такође, очекујем да за 10 година заснујем своју породицу. (17 год., ћерка, Гимназија, Чачак)

Иако различитог обима, наративи мајке и ћерке су сличникада се посматра отвореност за алтернативе отићи/остати и у вези са значајем школовања и запошљавања као корака у остваривању даљих животних циљева.

Налажење посла у струци уз прилику за даље усавршавање, као и тежња за животом у већој средини са више могућности у основи је разлога и надања које исказују мајка и ћерка (пример 8а, 8б) у склопу условљене оријентације ка емигрирању.

8а: Београд или неки европски град. Добро учи, завршиће факултет који жели, надам се наћи ће добар одговарајући посао. Важна особа – вољена особа и остварена породица. Значајно – даље усавршавање, каријера, усмеравање деце ка добром. (40 год., Чачак)

8б: Мислим да ћу завршити факултет који желим и наћи посао који ћу волети. Мислим да ћу самостално живети и зарађивати. Такође мислим да нећу живети у Чачку, већ негде другде – можда у Београду, ако бих имала прилику отишла бих у иностранство. Не верујем да ћу бити удата, али у дугој вези можда. (17 год., Гимназија, Чачак).

Индикативним аспектом потенцијалног утицаја родитеља може се сматрати то да мајка са више одлучности него ћерка исказује оријентацију могућег одласка или останка.

У целини гледано, предочена тематска анализа у оквиру миграторне категорије условног одласка у иностранство или останка у Србији као мотивационе чиниоце успоставља могућност запослења које пружа живот у већој средини. У овом оквиру потенцијални утицаји родитеља могу се концептуализовати кроз образац понашања родитеља који укључује општу образовно-васпитну подршку развоју детета и отвореност за алтернативу одласка из земље и/или останка у Србији.

■ Закључци и педагошке импликације

Актуелну тему изражених (е)миграционих тежњи младих у Србији у раду разматрамо кроз призму резултата три експлоративна истраживања реализована у периоду 2011–2013. Године чији је циљ да се отворе питања о психосоцијалним аспектима утицаја породице на развој (е)миграционих аспирација младих. У три узрасна пресека (рана адолесценција, касна адолесценција/транзиција ка одраслој доби, млади одрасли) и кроз

перспективу младих и родитеља препознат је значај психосоцијалних фактора везаних за породицу.

У целини гледано, резултати представљених истраживања показују да је питање будућег места живљења младе особе/детета важна тема за адолесценте и за родитеље. Наше анализе наговештавају да су и у домену развијања миграторних оријентација „делотворни” исти фактори родитељског утицаја као и у другим доменима функционисања младих, а то су: квалитет односа родитељ–адолесцент; утицај родитељских веровања, подршке и охрабривања; породични разговори и ниво интересовања родитеља за теме које су значајне за развијање емиграционих тежњи (Hitlin, 2006; Trommsdorff, 1983). Додатно, наше анализе дају основа да се родитељски утицаји хипотезирају у контексту димензије једносмерност–двосмерност односа у дијадама родитељ–дете и проактивно–реактивно исказивање родитељске подршке. Даља операционализација ових димензија и њихово сагледавање на репрезентативном узорку испитаника изазов је за будућа истраживања.

Наше анализе указују да родитељи већ у периоду ране адолесценције своје деце успостављају идеју о дететовом одласку из Србије као једном од решења које има потенцијал да „заштити” детеову будућност, али да у периоду касне адолесценције адолесценти у већој мери и локацијски конкретније него родитељи у описима будућности своје планове везују за одлазак из Србије. То је и период када део родитеља и адолесцената (16,66% испитаника у нашем истраживању) „дели” уверења о развојним могућностима за младе у развијеним земљама Запада (најчешће циљне дестинације младих и родитеља) наспрам немогућности и препрека у локалној средини. Оваква усаглашеност има потенцијал да допринесе одржавању и реализацији емиграционих тежњи младих. Важно је истаћи и то да разлози/образложења емиграционих тежњи везаних за будућност младих код појединих породица које су усаглашене у вези са питањима (е)миграције указују на значај привлачеће снаге „уређеног и развијеног” друштва (земље Западне Европе) са претпостављеним приликама за реализовање личних циљева (високе каријерне аспирације, материјална сигурност, квалитет живота), док је код других породица које су усаглашене у вези са питањима (е)миграције у првом плану осујећујуће и одбијајуће стање у систему вредности и прилика за запошљавање младих у Србији. Поставља се питање да ли су назначена уверења младих и њихових родитеља који одлазак младих из Србије ради лакшег запошљавања и

развоја каријере утемељена на процени реалних прилика и могућности, или је реч о предубеђењима која нису у складу са реалношћу. Одговор на ово питање добија пуни значај у контексту глобалних реалности неолибералне економије и чињеница да је, упркос све већој тражњи за образованом радном снагом, улазак младих на тржиште рада у развијеним земљама још тежи него раније, а посебно када је реч о младима из земаља земаља које нису чланице Европске уније (Salzano, 2013). У том смислу, указује се на то да личне тежње и намере (Van Mol, 2016), као и улагање великих личних напора да се остваре емиграциони циљеви најчешће нису довољни да обезбеде жељене исходе.

■ Препоруке за доносиоце одлука у области омладинских политика

Представљени истраживачки налази потврђују да је кључни задатак за доносиоце одлука у овој области рад на повећавању реалне моћи локалне средине у пружању животних шанси за бољи живот младих. Међу најважнијим корацима у том правцу је системски темељно уређивање запошљавања младих (посебно улазак у сферу рада), као и успостављање система вредности који младим људима отвара могућности егзистенције и напредовања на основу њиховог знања/образовања, способности и радних капацитета. Не треба истицати да су управо образовне институције прво важно место за афирмисање назначених вредности (учењем/радом до успеха и нових повољних могућности).

Такође, представљени налази воде ка закључку да је важан задатак за доносиоце одлука у области омладинских политика и миграција младих управо подршка младима и њиховим родитељима да се благовремено информишу и реално утемеље своје замисли о дететовом одласку из Србије, односно да потраже одговоре на питање да ли (колико) стварно могу добити очекиване послове, утицати на стабилност свога посла и развој каријере у иностранству. Циљ ових сагледавања није обесхрабривање младих и родитеља, (не дати им да оду, задржати их овде), већ је циљ информисати их на начин који је заснован на реалности и који им пружа прилику да реално промисле о својим циљевима и планирању њихове рализације. Разматрање назначеног питања је важно управо у периоду адолесценције јер је прелаз ка одраслој доби веома сложен и динамичан период развоја који је у великој мери временски ограничен и у том смислу не оставља превише простора за „непродуктивне” исходе.

□ Препоруке за иницирање активности

Развијање културно/локално осетљиве омладинске политике везане за домен миграција младих кроз:

- А) рад на активирању програма за младе у средњим школама (програми и радионице) који се односе на рад са младима који у основи има визије младих које се тичу личне будућности – помоћи адолесцентима да уче да на лично добробитан начин управљају својим развојем ка одраслој доби (више у Polovina i Jošić, 2019);
- подршка младима да „истражују” сопствене образовно-каријерне циљева и динамику развоја тржишта рада (послови који имају будућност), укључује и давање гласа младима (њиховим потребама и интересима) у креирању јавних политика у области уласка на тржиште рада, смањења неизвесности запошљавања и сл.;
 - рад са младима на темама које се односе на будуће место живљења/станавања: „тестирање” емиграционих тежњи пре одлука о одласку; тестирање реалности у вези са могућим одласком из земље (може укључити и екскурзије намењене сагледавању реалних услова и културе рада у развијеним земљама (више у Polovina i Stanišić, 2017)
- Б) рад на ангажовању родитеља кроз трибине, јавне дискусије и слично, како би се помогло родитељима да реално сагледају и превенирају развојно неповољне исходе за своју децу, кроз:
- трибине о развојним потенцијалима локалне средине заснованих на реалним емпиријским подацима (укључивање родитеља у креирање праваца потребних промена – како поправити услове за младе у локалној средини);
 - Предавања/трибине на теме: неолибералне економије и запошљавање младих; нове глобалне политике везане за проблеме обезбеђивања образоване радне снаге (јавни дискурси наспрам искуства „на терену”).

■ Литература

- ☞ Agadjanian, V., Nedoluzhko, L. & Kumskov, G. (2008). Eager to leave? Intentions to migrate abroad among young people in Kyrgyzstan. *International Migration Review*, 42(3), 620–651.
- ☞ Arnett, J. (2006). Emerging Adulthood in Europe: A Response to Bynner. *Journal of Youth Studies*, 9(1), 111–123.

- ⊖ Barni, D., Alfieri, S., Marta, E. & Rosnati, R. (2013). Overall and unique similarities between parents' values and adolescent or emerging adult children's values. *Journal of Adolescence*, 36(6), 1135–1141.
- ⊖ Behnke, A., Piercy, C. & Diversi, M. (2004). Educational and occupational aspirations of Latino youth and their parents. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 26(1), 16–35.
- ⊖ Bjarnason, T. & Thorlindsson, T. (2006). "Sxould I Stay or Sxould I Go"? Migration Expectations among Youtx in Icelandic Fising and Farming Communities. *Journal of Rural Studies*, 22(3), 290–300.
- ⊖ Botterill, K. (2014). Family and Mobility in Second Modernity: Polix Migrant Narratives of Individualization and Family Life. *Sociology*, 48(2), 233–250.
- ⊖ Boyd, M. (1989). Family and personal networks in international migration: recent development and new agendas. *International Migration Review*, 23(3), 638–670.
- ⊖ Braun, M. & Arsene, C. (2009). The Demographics of Movers and Stayers in the European Union. In E. Recchi & A. Favell (Eds.), *Pioneers of European Integration. Citizenship and Mobility in the EU* (26–51). Cheltenham: Edward Elgar.
- ⊖ Carling, J. (2014). *The Role of Aspirations in Migration*. Paper presented at Determinants of International Migration, University of Oxford, 23–25 September 2014. Oxford: International Migration Institute, University of Oxford.
- ⊖ De Haas, H. (2010). The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1587–1617.
- ⊖ De Jong, G. (2000). Expectations, gender, and norms in migration decision-making, *Population Studies*, 54(3), 307–319, doi:10.1080/713779089.
- ⊖ Esipova, N., Ray, J. & Srinivasan, R. (2011). *The world's potential migrants. Wxo they are, where they want to go, and why it matters* (Gallup report). Retrieved from http://www.ESsipova et al_gallup_whitepaper_migration-1pdf
- ⊖ Findlay, A., Li, L., Jowett, J. & Skeldon, R. (1996). Skilled international migration and txe global city: A study of expatriates in Hong Kong. *Transactions of txe Institute of Britisx Geograpxers*, 21(1), 49–61.
- ⊖ Groenewold, G., de Bruijn, B. & Bilsborrow, R. (2012). Psychosocial Factors of Migration: Adaptation and Application of the Health Belief Model. *International Migration*, 50(6), 2011–231.
- ⊖ Hitlin, S. (2006). Parental influences on cxildren's values and aspirations: Bridging two txeories of social class and socialization. *Sociological perspective*, 49(1), 25–46.
- ⊖ Hoppe, A. & Fujishiro, K. (2015). Anticipated Job Benefits, Career Aspiration, and Generalized Self-efficacy as Predictors for Migration Decision-Making. *International Journal of Intercultural Relations*, 47, 13–27.
- ⊖ Kandel, W. & Kao, G. (2000). Sxifting Orientations: How U.S. Labor Migration Affects Cxildren's Aspirations in Mexican Migrant Communities. *Social Science Quarterly*, 81(1), 16–32.
- ⊖ Kley, S. (2011). Explaining txe Stages of Migration witxin a Life-course Framework. *European Sociological Review*, 27(4), 469–486.
- ⊖ Kureková, L. (2013). Welfare Systems as Emigration Factor: Evidence from txe New Accession States. *Journal of Common Market Studies*, 51(4), 721–739.
- ⊖ Lens, W., Paixao, M. P., Herrera, D. & Grobler, A. (2012). Future time perspective as a motivational variable: Content and extension of future goals affect txe quantity and quality of motivation. *Japanese Psychological Researcx*, 54(3), 321–333.

- ☞ Macmillan, R. & Copher, R. (2005). Families in the Life Course: Interdependency of Roles, Role Configurations, and Pathways. *Journal of Marriage and Family*, 67(4), 858–879.
- ☞ Malmberg, L. E., Herman, J. & Lithen, T. (2005). Adolescents' and parents' future beliefs. *Journal of Adolescence*, 28(6), 709–723.
- ☞ Massey, E. K., Gebhardt, W. A. & Garnefski, N. (2008). Adolescent goal content and pursuit: A review of the literature from the past 16 years. *Developmental Review*, 28(4), 421–460.
- ☞ Nurmi, J.-E. (1991). How adolescents see their future? A review of the development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review*, 11, 1–59.
- ☞ Nuttin, J. & Lens, W. (1985/2014). *Future Time Perspective and Motivation: Theory and Research Method*. New York, NY and London, Psychology Press. Retrieved from <http://books.google.rs/books>.
- ☞ Palloni, A., Massey, D., Ceballos, M., Espinosa, K. & Spittel, M. (2001). Social capital and international Migration: A test using information on family networks. *American Journal of Sociology*, 106(5), 1262–1298.
- ☞ Polovina, N. & Jošić, S. (2019). Vision of personal future as a tool for supporting adolescent's management of one's own development. U Proceedings of 3rd International Scientific Conference on Economics and Management EMAN 2019: "How to Cope With Disrupted Times", March 28, 2019, Ljubljana, Slovenija (u štampi).
- ☞ Polovina, N. & Pavlov, T. (2011). *Mobility and emigration of professionals: personal and social gains and losses* (223–240). Belgrade: Group 484-Center for migration and intercultural studies and Institute for Educational Research.
- ☞ Polovina, N. & Stanišić, J. (2017). Inoviranje programa školskih ekskurzija kao doprinos realnom sagledavanju učeničkih (e)migracionih aspiracija. U S. Štetić (ur). *Second International Thematic Monograph – Thematic Proceedings Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era* (398–410). Belgrade: Association of Economists and Managers of the Balkans in cooperation with Faculty of Tourism and Hospitality, Ohrid, Macedonia.
- ☞ Polovina, N. (2011). Are scholarships and mobility programs sources of Brain gain or brain drain: the case of Serbia. U Polovina, N. & T. Pavlov (eds.), *Mobility and emigration of professionals: personal and social gains and losses* (223–240). Belgrade: Group 484–Center for migration and intercultural studies and Institute for Educational Research.
- ☞ Polovina, N. i Vesković, A. (2012). Kako roditelji vide budućnost svoje dece i svoju ulogu u pripremi za tu budućnost. *Nastava i vaspitanje*, 61(1), 110–127.
- ☞ Polovina, N., Ćirović, I. & Jošić, S. (2013). The issue of migration according to adolescents and their parents' perceptions of their future. In C. Pracana & L. Silva (eds), *Proceedings of International psychological applications conference and trends - InPact 2013*, Madrid, April, 26th-28th, 2013, 201-204. Portugal: World Institute for Advanced Research and Science.
- ☞ Salzano, K. (2013). *Youtx, Employment and Migration MDG-F Thematic Study: Review of Key Findings and Achievements*, MDG Achievement Fund. Retrieved from <http://www.mdgfund.org/sites/default/files/YEM>.
- ☞ Seginer, R. (2009). *Future Orientation: Developmental and Ecological Perspectives*. Springer Science and Business Media, LLC <http://www.springer.com/series/6450>.
- ☞ Seginer, R., Vermulst, A. & Shoyer, S. (2004). The indirect link between perceived parenting and adolescent future orientation: A multiple-step model. *International Journal of Behavioral Development*, 28(4), 365–378.
- ☞ Shoyer, S. (2006). *The construction of future orientation in the context of adolescent-parent relationships as viewed by adolescents and parents*. Unpublished PhD dissertation, University of Haifa, Israel. Retrieved from <http://www.wou.edu/~mcgladm/Quantitative%20Methods>.

- ☰ Skrbis, Z., Woodward, I. & Bean, C. (2014) 'Seeds of cosmopolitan future? Young people and their aspirations for future mobility'. *Journal of Youth Studies*, 17(5), 614–625.
- ☰ Stanković, V. (2014). *Srbija u procesu spoljnih migracija*. Republički zavod za statistiku, Beograd. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository>
- ☰ Taylor, A. & Krahn, H. (2013). Living through our children: exploring the education and career 'choices' of racialized immigrant youth in Canada. *Journal of Youth Studies*, 16(8), 1000–1021.
- ☰ Tomanović, S. & Stanojević, D. (2015). *Young people in Serbia: Situation, perceptions, beliefs and aspirations*. Belgrade, Friedrich Ebert Stiftung. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12066.pdf>.
- ☰ Trommsdorff, G. (1983). Future orientation and socialization. *International Journal of Psychology*, 18(1–4), 381–406.
- ☰ Van Mol, C. (2016). Migration aspirations of European youth in times of crisis. *Journal of Youth Studies* 19(10), 1303–1320.
- ☰ White, A (2016). Young people and migration from contemporary Poland. *Journal of Youth Studies*, 13(5), 565–580.